

УДК: 343.132:343.14

ЗАСОБИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Лук'янчиков Є.Д.

д.ю.н., професор

Лук'янчиков Б.Є.

к.ю.н., доцент

Київський національний університет внутрішніх справ

В статті розглядаються питання засобів документування процесуальних дій та доказове значення результатів їх застосування

In the article it is examined the questions concerning the modes and forms of the procedural actions' documentation and evidentiary value of its application's results.

В статті розглядається питання засобів документування процесуальних дій та доказове значення результатів їх застосування

Ключові слова: документування процесуальних дій

Розслідування є інформаційно-пізнавальним процесом, який відбувається в умовах і межах визначених КПК України. Дана діяльність супроводжується провадженням процесуальних дій, документування яких відбувається у відповідних протоколах. Протокол є обов'язковим засобом фіксації перебігу та результатів процесуальної дії, проте не єдиним. Чинний КПК України передбачає також додаткові засоби фіксації процесуальних дій, результати яких можуть бути додані до протоколу у вигляді: фотознімків, матеріалів звукозапису, кінозйомок, відеозапису, планів, схем, зліпків та інших матеріалів (ч.4 ст.85 КПК).

В теорії кримінального процесу та криміналістиці по різному оцінюється доказове значення таких додатків до протоколу. Одні автори розглядають додатки до протоколу як самостійне джерело доказів. Так, Л.М. Карнеєва та А.Н. Мусієнко доходять висновку, що матеріали застосування кінозйомки, відео та звукозапису повністю відповідають вимогам, які пред'являються законом до джерел доказів, що дозволяє віднести результати їх застосування до такого доказу, як документи[1, 11]. Інші автори відносять додатки до протоколу у вигляді зліпків, відбитків слідів та фотознімків до речових доказів та пояснюють це потребами судової практики і розвитком криміналістичної техніки[2, 44]. Аналізуючи умови формування зліпків, відбитків, фотознімків, їхній збіг і відмінність з першоджерелами, ряд авторів дійшли висновку, що ці додатки до протоколу за своїм процесуальним значенням є особливим видом речових доказів, які за їх походженням називають "похідними речовими доказами". Похідними речовими доказами, зазначає Т.В. Варфоломєєва, є матеріальні фізичні моделі первісних речових доказів, які безпосередньо відтворюють суттєві ознаки

останніх і слугують для їх заміни в процесі доказування. Вони передають необхідну інформацію про первісний речовий доказ і виступають в процесі доказування як самостійні джерела доказів[3, 10].

Дослідивши процесуальну природу і значення протоколів слідчих дій і додатків до них В.К. Лисиченко та З.Т. Гулкевич пропонують власне бачення вирішення цієї проблеми, внесенням відповідних уточнень до КПК України. Зліпки, відбитки та фотознімки слідів предметів, що є речовими доказами, пропонують називати моделями, які замінюють першоджерело фактичних даних, якщо воно не може бути долучено до справи. Фонограми, фотознімки, кінофільми, плани, схеми, виготовлені під час провадження окремих слідчих дій, є складовими частинами відповідних протоколів, які пояснюють їхній зміст[4, 6-7].

Зазначена пропозиція заслуговує на увагу та подальше поглиблене дослідження даної проблеми, але вважаємо, що на даний час розглядати додатки до протоколу слідчої дії як самостійне джерело доказів неможливо. Законодавець передбачає можливість застосування різних засобів документування слідчої дії для забезпечення повноти та об'єктивності відповідних процесуальних документів. Передбачені законом додаткові засоби документування ходу і результатів слідчої дії: кінозйомка, відео і звукозапис розширюють можливості слідчого у відображенні її ходу і результатів. Незважаючи на свою об'єктивність та інформативність вони залишаються додатками до протоколу слідчої дії. В процесі доказування вони використовуються лише разом з протоколом слідчої дії, виступають єдиним джерелом (показання допитуваної особи; протокол огляду, обшуку з додатками тощо).

Поряд з цим, А.І. Вінберг та Ю.Г. Корухов вносили пропозиції про надання

результатам застосування наукових і технічних засобів силу джерела доказів, зробити таке застосування самостійною дією. Результати застосування долучати до справи, а не розглядати як додаток до протоколу слідчої дії[5, 45-47].

Майже через двадцять років один з авторів даної статті Ю.Г.Корухов знову повертається до даної проблеми у зв'язку із підготовкою проекту нового КПК Росії. Ним обґрунтовується ряд важливих положень, які мають дотримуватися в процесі застосування наукових, технічних засобів для виявлення, закріплення, вилучення, дослідження, перевірки та пред'явлення доказів. В першу чергу це стосується захисту прав і законних інтересів осіб, щодо яких вони застосовуються. Застосування таких засобів не повинно створювати небезпеки для життя і здоров'я громадян, принижувати їхню честь і гідність[6, 8-13], що заслуговує на підтримку. Разом з тим, неможливо погодитися з думкою про доцільність оформляти результати застосування наукових і технічних засобів самостійним протоколом. В обґрунтування цієї думки автори посилаються на нову слідчу дію "контроль переговорів". Але ця слідча дія має свою специфіку. На відміну від загального правила її проводить не сам слідчий, а особа (спеціаліст), якій це доручає слідчий. Можливо, у подальшому з'являться інші слідчі дії, які за дорученням слідчого будуть проводити і оформляти відповідним чином інші особи, а на слідчого буде покладатися лише перевірка та оцінка отриманих результатів.

Чи є необхідність складати окремий протокол застосування наукових і технічних засобів документування в процесі огляду, обшуку, допиту і т. д.? Якщо ці засоби застосовує слідчий, то йому доведеться складати два протоколи: один – слідчої дії і другий – застосування технічних засобів. Навряд чи це буде сприяти підвищенню ефективності його діяльності в умовах дефіциту часу.

Хто має складати такий протокол, якщо у слідчій дії бере участь спеціаліст? Чи буде це його обов'язком, чи він буде робити це за дорученням слідчого теж залишається невизначеним.

На думку Ю.Г. Корухова та А.М. Парфентьева в протоколі має зазначатися: хто, де, коли, у зв'язку з чим, з якою метою і які засоби використав, які отримав результати.

Як бачимо, усі ці дані і сьогодні мають відображатися у протоколі слідчої дії, при провадженні якої застосовувалися технічні засоби, але не ясно, яке значення у кримінальній справі будуть мати результати їх застосування.

Неоднозначно і не чітко вирішується дане питання у чинному КПК України. Так, у статті 82 зазначається, що "носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, є джерелом доказів, оскільки в них підтверджуються обставини і факти, що мають значення для вирішення справи". З даного викладу важко зробити висновок, чи такі носії інформації є самостійним джерелом, чи його слід розглядати в сукупності з протоколом відповідної слідчої дії. Адже в статті 85 КПК вказується на те, що до протоколу можуть бути додані фотознімки, матеріали звукозапису, кінозйомок, відеозапису, плани, схеми, зліпки та інше, тобто матеріали технічних засобів фіксації.

З наведеного видно, що існуюча правова регламентація застосування наукових і технічних засобів документування слідчих дій та їх результатів, навіть незважаючи на свою нечіткість, може забезпечити повноту та об'єктивність у встановленні інформації та формуванні судових доказів. Слід змінити ставлення до оцінки інформації, яка міститься в протоколі і додатках до нього. Перевага має надаватися інформації, що міститься в джерелах, які забезпечують об'єктивність відображення процесів, явищ, об'єктів, слідів (фотозйомка, відео та звукозапис тощо). Дана обставина має знайти відображення у відповідній статті закону, де мова іде про оцінку доказів (ст.67 КПК). Оцінці піддається інформація, яка міститься як у протоколі слідчої дії, так і у додатках до нього.

Щодо визначення переліку технічних засобів, які дозволені до застосування в кримінальному судочинстві зазначимо, що законодавець ніколи не вдавався до такого. Він називає відомі процеси об'єктивного відображення інформації, яка має значення для вирішення справи. Такий підхід не створює перешкод на шляху використання при провадженні слідчих дій нових технічних засобів (цифрова, фото, відеотехніка), поява яких є закономірним результатом розвитку науки і техніки.

Невирішеним залишається питання про співвідношення інформації, яка міститься у протоколі і відображена технічними засобами документування. Певні кроки до наукового вирішення даного питання на законодавчому рівні спостерігаються в країнах колишнього СРСР. Зокрема, в процесі підготовки проекту в ст. 139 КПК Латвії зазначається:

2) Інформація зафіксована у вигляді звука і зображення пріоритетна у порівнянні з письмово-фіксованою інформацією;

4) При складанні протоколу слідчої дії дотримуються вимог ст.138, але із усього

ходу слідчої дії і встановлених при цьому фактів в протоколі фіксують перелік лише суттєвих фактів.

Оцінка згаданої новації з боку слідчих і оперативних працівників, пише Ю. Лайвінш, була однозначною: закінчується епоха складання традиційних, громіздких протоколів, які потребують знання спеціальної (криміналістичної, судово-медичної і технічної) термінології. Протоколи останніх років, *часом* незграбні, інколи неграмотні і важко *сприймаються*, перетворюються тепер на комбінацію з трьох візуально більше виразних носіїв інформації: а) відео матеріал; б) загальна схема і окремий план місця події; в) безпосередньо протокол, котрий скоротиться до розмірів довідки про те, хто, де, коли, що зробив; які об'єкти, що мають значення для справи при цьому виявлені і вилучені. Природно, зазначає далі автор, це годиться лише у випадках проведення оглядів, слідчих експериментів і перевірок показань на місці. Навряд чи кого задовольнить урізаний протокол допиту[7, 35-36].

Подібні новації заслуговують на увагу та подальше опрацювання. Вони відображають рівень розвитку наукових засобів фіксації об'єктивних процесів дійсності, зокрема перебігу і результатів слідчих дій. При цьому задокументована інформація письмовими і технічними способами фіксації не протиставляється, а доповнює одна одну, зберігається єдине процесуальне джерело інформації, що складає основу судового доказу – показання або протокол. Такі матеріали є додатками до протоколу та співвідносяться з ним як частка та ціле[8, 164].

Крім того, слід мати на увазі, що кожен з розглянутих засобів документування має відповідні позитивні риси, які не слід як недооцінювати, так і переоцінювати. Так, письмові тексти допускають вибіркоче читання, повернення до окремих місць за необхідності глибокого осмислення написаного, можливість перерви читання для *обмірковування, співставлення* з іншими частинами рукопису або іншими джерелами, що істотно ускладнюється при відтворенні звукозапису. За вказаних якісних переваг письмо не можна замінити звукозаписом або іншими, навіть значно *довершеними* способами відтворення звукової мови[9, 22].

Таким чином, результативність документування досягається не наданням переваг якомусь одному з способів фіксації, а комплексному їх використанню в процесі розслідування для всебічного, повного та об'єктивного відображення в

процесуальному документі ходу та результатів передбачених законом дій.

Законодавець допускає їх використання при провадженні будь-яких слідчих дій. Але як і раніше, результати використання технічних засобів документування тієї чи іншої інформації розглядаються як додаток до протоколу відповідної слідчої дії. Це дозволяє окремим науковцям, і не без підстав, вважати протокол основним засобом доказування. Перелічуючи засоби доказування, законодавець Росії в ч.2 ст.74 не називає серед них результатів використання техніки, що ставить під сумнів їх самостійне доказове значення. Між тим на практиці непоодинокі випадки суперечності змісту протоколу і даних задокументованих технічними засобами. За даними М.М. Лисова зміст протоколу допиту і фонограми співпадали лише у 32% випадків, в 47% зміст фонограми був ширшим, а в 21% випадків протокол містив більший обсяг інформації, ніж фонограма[10, 35].

В подібних ситуаціях, якщо слідувати букві закону, слідчий і суд повинні віддавати перевагу обов'язковому способу фіксації доказової інформації – протоколу. Якщо розглядати фонограми, відеограми, фотознімки і т.п. як самостійне джерело доказів, то відомості, які у них містяться слід оцінювати нарівні з усіма іншими доказами у справі, зазначає О.О. Хмиров[11, 283].

Протокол є обов'язковим засобом документування. Але кримінально-процесуальне судочинство, щодо оцінки доказів, побудовано таким чином, що жоден з них не має заздалегідь визначеної сили. Результативність документування забезпечується не наданням переваг якомусь одному з способів фіксації, а комплексному їх використанню в процесі розслідування для всебічного, повного та об'єктивного відображення в процесуальному документі ходу та результатів передбачених законом дій, формуванні судових доказів.

Документування кримінально-процесуальної діяльності з розслідування набуває особливого значення серед проблем, пов'язаних з закономірностями виявлення, дослідження та фіксації слідів злочину і формування на цій основі судових доказів. На цій підставі В.М. Тертишник обґрунтовує доцільність розглядати документованість процесуальних дій і рішень як галузевий принцип кримінального процесу[12, 13-15]. Це обумовлюється тим значенням, яке має документування в процесі розслідування, підвищеними вимогами до допустимості зібраних відомостей у справу як доказів. Основними

завданнями документування є повнота та об'єктивність закріплення інформації.

З гносеологічної точки зору документування є логіко–практичний процес сприйняття і осмислення відображень інформації, її джерел в ході проведення слідчих дій, завдяки яким вона була виявлена та їх закріплення в установленому порядку. Результат відображення має давати максимально повне уявлення про те, що відображується, адекватно передавати його властивості і ознаки. Повнота відображення залежить від умов і засобів, у яких відбувалося відображення. Але оскільки у даному випадку відображення уявляє собою цілеспрямований процес, його повнота залежить, крім зазначених об'єктивних чинників, від тієї мети, яку переслідує суб'єкт, що здійснює процес відображення[13, 119]. Тому відображення в процесі документування має вибіркового характер: відображується лише те і в тому обсягу, що уявляється необхідним для суб'єкта документування.

Особливого значення це набуває на початковому етапі розслідування справи. У цей час не завжди можливо передбачити, що і у якому обсязі знадобиться на наступному етапі роботи. Тому і існують рекомендації, що при огляді місця події треба відобразити у протоколі обстановку як можна повніше, щоб це дозволило в першу чергу з'ясувати питання "чи мав місце злочин у даному випадку", справедливо зазначає В.Ю.Шепітько. Усі інші питання стосуються окремих елементів, обставин і механізму вчинення злочину. Встановлення інформації про визначені у них обставини сприяє відповіді на основне питання щодо існування події злочину[14, 14]. Незважаючи на вибіркового характер слідчих дій, повнота і об'єктивність документування їх процесу і результатів залежить від рівня застосування для цього наукових і технічних засобів відображення оточуючого середовища. Певною мірою цьому сприяє широке використання сучасних технічних засобів.

Оскільки докази, суть відображення злочину в оточуючому середовищі, результат їх документування буде відображенням відображення, тобто, як зазначає Р.С.Белкін, похідним відображенням. В інформаційному аспекті, пише він, мова іде про перенесення інформації з одного об'єкта на інший – матеріальний засіб фіксації. Будь–яка передача, перенесення інформації неминуче супроводжується її втратою, при цьому має значення втрата не будь–якої інформації, а доказової. Втратою іншої інформації можливо знехтувати[13, 119].

В правовому плані документування інформації є вираженням засвідчуваної

діяльності суб'єкта пізнання (доказування, ОРД).

В науковій літературі відмічається, що доказування – це одночасно пізнавальна і засвідчувальна діяльність. Розслідування, пише А.Р.Ратінов, – як і увесь процес встановлення істини у кримінальній справі, має дві сторони. По–перше, добувається інформація про обставини події, що розслідують. У цьому розумінні діяльність носить пізнавальний характер. По–друге, встановлені обставини справи підтверджуються, документуються, засвідчуються у встановленій законом формі. У цьому розумінні діяльність носить засвідчувальний характер. Законодавець детально регламентує обидві сторони цього процесу, приділивши належну увагу засобам документування процесуальної діяльності та збереженню зібраних у справі доказів[15, 106 - 113].

На відміну від цього М.С.Строгович писав, що засвідчувальна діяльність складає необхідну властивість процесу пізнання, тому що інакше сам дослідник не зможе переконатися у тому, що одержані ним відомості правильні, істинні[16, 296-297]. Досліджуючи дане питання Р.С.Белкін слушно відмічає, що у даному випадку мова іде не про переконання суб'єкта доказування в істинності його пізнання. Коли ми говоримо про засвідчувану сторону доказування, мається на увазі процесуальне засвідчування фактів, надання їм форми, яку вимагає закон як необхідної умови їхнього існування як судових доказів, а не логічного доказу істинності знання[13, 121].

Але окрім засвідчення фактів, документування інформації має на меті зафіксувати факти, фактичні дані і зробити можливим користуватися ними у подальшому. Причому на перший план в процесуальному розумінні документування інформації виступає процесуальна форма засвідчування та фіксації. Звідсіля і розповсюджене серед процесуалістів уявлення про фіксацію доказів як про їх процесуальне оформлення у встановленому законом порядку[17, 140], тобто надання їм визначеної законом процесуальної форми.

В умовах реформування кримінально–процесуального законодавства розглянуті питання мають знайти відображення в проекті нового КПК України. Всебічне, повне та об'єктивне документування процесуальної діяльності з розслідування злочинів сприятиме зміцненню законності, забезпеченню охорони законних прав та інтересів осіб, що потрапили у сферу кримінального судочинства.

Література:

1. Карнеева Л.М., Мусиенко А.Н. Доказательственное значение материалов, полученных в результате применения киносъёмки, видео- и звукозаписи // Советская юстиция. – 1983. – № 3. – С. 11–12.
2. Выдря М.М. Вещественные доказательства в советском уголовном процессе. – М.: Госюриздат, 1955. – 118 с.
3. Варфоломеева Т.В. Производные вещественные доказательства. – М., 1980. – 48 с.
4. Лисиченко В.К., Гулкевич З.Т. Об условиях формирования и правовой природе приложений к протоколам следственных действий // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 32. – С. 3–7.
5. Винберг А.И., Корухов Ю.Г. Регламентация применения научно-технических средств // Соц. законность. – 1983. – № 11. – С. 45–47.
6. Корухов Ю.Г., Парфентьев А.М. Необходимость совершенствования правовой регламентации применения научных и технических средств // Информационный бюллетень. – М.: Академия управления МВД России, 2000. – № 12. – С. 8–13.
7. Лайвиньш Ю. Режиссура криминалистической видеосъёмки // Закон и жизнь. – 2004. – № 7. – С. 34–40.
8. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
9. Іщенко А. В., Будзієвський М. Ю. Визначення документа як об'єкта наукового дослідження // Науковий вісник НАВСУ. – №3. – 2004. – С. 16–25.
10. Лысов Н.Н. Фиксация доказательств в уголовном процессе. Часть 2. – Н.-Новгород, 1998.
11. Хмыров А.А. Идеи Р.С. Белкина в теории и практике доказывания // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина. – Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 277–286.
12. Тертишник В.М. Дотримання принципів кримінального процесу – гарантія захисту прав і свобод людини // Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Донецьк: ДІВС, 2001. – С. 11–20.
13. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юристъ, 1997. – 480 с.
14. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2001. – 208 с.
15. Ратинов А.Р. Вопросы познания в судебном доказывании // Сов. государство и право. – 1964. – № 8. – С. 106–113.
16. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: В 2 т. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.
17. Зеликсон Э.С. Процесс доказывания при расследовании и рассмотрении уголовных дел // Труды Каз.ГУ. Сер. Юридическая. – Алма-Ата, 1956. Т. 2. – С. 131–152.